

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خمس در اسلام

تألیف:

رحمان مجازی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد جیرفت

۱۳۹۰

سرشناسه : مجازی ، رحمان ، ۱۳۴۴ -
 عنوان و نام پدید آور : خمس در اسلام / تالیف : رحمان مجازی .
 مشخصات نشر : جیرفت : دانشگاه آزاد اسلامی (جیرفت) ، ۱۳۸۹ .
 مشخصات ظاهری : ۲۱۵ ص :
 شابک : ۵۵۰۰۰-۶-۳۸۱-۱۰۰-۹۶۴-۹۷۸
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 موضوع : خمس
 شناسه افزوده : دانشگاه آزاد اسلامی ، واحد جیرفت
 رده بندی کنگره : ۱۳۸۹ خ ۸ م ۲۱۴ / ۱۸۸ / ۶ / BP
 رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۵۶
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۲۰۲۱۰۶

عنوان :	خمس در اسلام
مولف :	رحمان مجازی
چاپ اول :	۱۳۹۰
تیراژ :	۲۰۰۰ جلد
ناشر :	دانشگاه آزاد اسلامی - واحد جیرفت
لیتو گرافی ، چاپ و صحافی :	سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی
شابک :	۵۵۰۰۰-۶-۳۸۱-۱۰۰-۹۶۴-۹۷۸
قیمت :	۵۵۰۰۰ ریال

بخش اول : تعاریف و کلیات

- ۱-۱- تعریف خمس ۸
- ۱-۲- تاریخچه خمس ۱۱
۱. پیش از اسلام ۱۱
۲. عصر اسلام ۱۳
- خمس در عصر پیامبر ۱۶
- خمس در زمان خلیفه اول و دوم ۱۷
- قیام فاطمه زهرا ۲۰
- خمس در زمان عثمان ۲۰
- خمس در زمان امیر المومنین ۲۱
- خمس در زمان معاویه و جانشینان وی ۲۲
- خمس در زمان عمر بن عبدالعزیز ۲۳
- خمس در زمان بنی عباس ۲۴
- خمس در زمان امام صادق ۲۴
- خمس در عصر امام کاظم ۲۶
- عصر امام رضا ۲۸
- عصر امام جواد ۳۰
- عصر امام هادی ۳۱

۳۳.....	خمس در زمان امام عسکری.....
۳۴.....	خمس در عصر امام زمان
۳۴.....	غیبت صغری.....
۳۷.....	عصر غیبت کبری.....
۳۷.....	۱-۳- بررسی اجمالی مشروعیت و مقبولیت خمس (نظر امامیه).....
۳۹.....	۱-۴- اقوال فقهاء شیعه در اصل وجوب خمس.....
۵۷.....	۱-۵- بررسی اجمالی مشروعیت خمس نزد عامه
۶۰.....	۱-۶- اقوال فقهاء اهل سنت در مشروعیت خمس.....
۶۰.....	الف) اقوال شافعیه.....
۶۴.....	ب) اقوال فقهاء حنفیه.....
۶۸.....	ج) اقوال فقهاء مالکی.....
۷۴.....	د) اقوال فقهاء حنبلی

بخش دوم : مستندات (ادله) فقهی خمس از نظر امامیه و عامه

۸۶.....	الف) قرآن (بحث تفسیری).....
۸۷.....	۲-۱- شان نزول آیه.....
۹۲.....	۲-۲- دیدگاه مفسرین شیعه در مورد آیه خمس.....
۹۹.....	۲-۳- اقوال فقهاء در مورد آیه خمس (بحث فقهی).....
۱۱۶.....	۲-۴- مستندات (ادله) فقهی خمس از منظر عامه.....
۱۱۹.....	۲-۵- اقوال مفسرین اهل سنت در مورد آیه خمس.....
۱۱۹.....	۱. قرطبی.....
۱۲۱.....	۲. تفسیر ابن کثیر.....

۱۲۲.....	۳. تفسیر جلالین.....
۱۲۳.....	۴. الدر المنثور.....
۱۲۴.....	۵. تفسیر ثعالی.....
۱۲۴.....	۶. تفسیر کبیر.....
۱۲۴.....	۷. تفسیر روح المعانی.....
۱۲۵.....	۸. تفسیر المنار.....
۱۲۶.....	تاملی در گفتار مفسرین.....
۱۲۸.....	۲-۶- اقوال محدثین عامه راجع به آیه خمس.....
۱۳۰.....	استناد فقها به آیه خمس.....
۱۳۰.....	۱. اسناد شافعیه به آیه خمس.....
۱۳۸.....	۲. استناد حنفیه به آیه خمس.....
۱۴۱.....	۳. استناد مالکیه به آیه خمس.....
۱۴۳.....	۴. استناد حنابلّه به آیه خمس.....
۱۴۵.....	خلاصه استدلال اهل سنت.....
۱۴۵.....	۱. استدلال اول - تمسک به لعنت.....
۱۵۰.....	۲. استدلال دوم - عرف شرع.....
۱۵۲.....	۳. استدلال سوم - اجماع.....
۱۵۳.....	۴. استدلال چهارم - استعمالات قرآنی.....
۱۵۷.....	۵. استدلال پنجم - مورد آیه خاص.....
۱۵۹.....	۶. استدلال ششم - کثرت استعمال.....
۱۵۹.....	۷. استدلال هفتم - سیره پیامبر.....

۱۶۵.....۸. استدلال هشتم - ارسال کارگزاران اخذ اموال

۱۶۷..... (ب) سنت

۱۶۷..... ۱-۳- خمس از منظر روایات شیعه

۱۷۳..... (الف) اخبار اباحه (تحلیل)

۱۷۹..... (ب) ان الارض كلها للامام

۱۸۲..... ۲-۳- خمس از نظر روایات عامه

۱۸۶..... (ج) اجماع

۱۸۶..... ۱- اجماع از دیدگاه امامیه

۱۹۲..... ۲- اجماع از دیدگاه عامه

۱۹۳..... اجماع شافعیه

۱۹۶..... اجماع حنفیه

۱۹۸..... اجماع حنابله

۱۹۹..... اجماع مالکیه

بخش سوم : متعلق خمس

۲۰۵..... ۱. غنائم جنگی

۲۱۰..... ۲. معادن

۲۱۵..... ۳. کنز

۲۱۹..... ۴. غوص (غواصی)

۲۲۱..... ۵. مال حلال مخلوط به حرام

۲۲۶..... ۶. زمینی که کافر ذمی از مسلمان بخرد

۲۲۸..... ۷. ارباح مکاسب

۲۴۰..... الف (کتاب

۲۴۳..... ب) اخبار

۲۴۵..... ج) اجماع

۲۴۶..... جمع بندی و نتیجه گیری

۲۵۰..... منابع

در بین احکام شرعی ، موضوعاتی هستند که جنبه عبادی آنها غالب بر جنبه های اجتماعی ، سیاسی و امثال آن است. و گاهی قضیه به عکس است. اما در این میان موضوع «خمس» ویژگی منحصر به فردی دارد که در سایر احکام و موضوعات کمتر یافت می شود. خمس در وهله اول یکی از واجبات شرعی است. و از عبادات محسوب می شود. در عین حال دارای ابعاد دیگری است که اهمیت آنها نه تنها کمتر نیست بلکه به جرأت میتوان گفت مهمتر نیز هست. بعد اجتماعی خمس و فوائد بی شماری که بر آن مترتب است جایگاهی ویژه در اسلام برای خمس پدید آورده است. مساجد ، مراکز علمی دینی ، مدارس و حوزه های علمیه ، کتابخانه ها ، تربیت محققین و دانش آموختگان دینی - که حافظان مرزهای فکری و اعتقادی اسلام اند - و بسیاری امور عام المنفعه همه و همه از فوائد اجتماعی خمس به شمار می رود. آثار سیاسی خمس ، نقش ممتاز و برجسته بدان بخشیده و از ابعاد مهم آن محسوب می شود. خمس به عنوان سلاح و ایزاری نیرومند در دست امام مسلمین وی را مبسوط الیه ساخته و توان بسیاری فعالیت ها و تصمیم گیریهای مهم را فراهم می سازد. این مصالیه در زمان حضور امام معصومین یا غیبت صادق است. لذا اهل بیت علیه السلام بر خمس به عنوان حق مسلم خویش اصرار ورزیده و مکرراً به انجام این فرضیه الهی تأکید داشته اند و منکرین و غاصبین حق خویش را ظالم و ملعون نامیده اند و در مقابل اصرار کسانی که خواستار چشم پوشی و گذشت از آن بوده اند سرسختانه موضع گیری کرده و بر اهمیت حیاتی آن تأکید کرده اند. خمس بعنوان منبع و سرمایه عظیم اقتصادی که در اختیار حکومت

اسلامی قرار می گیرد باعث استحکام زیر بنای سیاسی ، اجتماعی و اقتصادی جامعه اسلامی می گردد. و نقشی برجسته در بعد اقتصادی به خود اختصاص داده است.^(۱) از طرف دیگر خمس در عین اینکه از فروعات دینی محسوب می شود رابطه ای تنکاتنگ و ناگسستنی با اعتقادات و امامت دارد. به طوری که انکار خمس به نوعی انکار امامت و اعتقاد به آن اعتقاد و تثبیت امامت است. همه این مسائل بنایی مستحکم و شکوهمند عبادی پدید آورده است. اما مع الاسف مشاهده می شود نه تنها جایگاه حقیقی آن در فقه اسلامی و مذاهب آن تبیین نشده بلکه در نظام فقهی اکثر مذاهب اسلامی بعنوان امری جنبی و جزئی به آن معامله شده و حتی از جهاتی نیز با انکار مواجه است. و از این جهت شکافی عمیق بین مذهب تشیع با اهل سنت بوجود آورده است. این در حالی است که قرآن مجید دستوری صریح و مؤکد در خصوص خمس دارد. و تمام مفسرین ، فقها ، محدثین و اندیشمندان اسلامی بدان اذعان دارند. مضافاً بر اینکه در سنت پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام نیز بسیار گسترده طرح و تبیین شده است. با توجه به این مسائل چه عامل یا عواملی می تواند چنین اختلاف دیدگاه و شکاف عمیق را پدید آورده باشند؟

این رساله در صدد پاسخگویی به این پرسش مهم و کلیدی است. و سعی داشته از منابع معتبر و دستِ اولِ اهل سنت استفاده شود و نظریات فقهی ، تفسیری ، تاریخی ، و روایی آنها را به طرزی مبسوط منعکس و بیان گردیده است و تلاش گردیده است و

تلاش گردیده تمام مباحث اختلافی طرح و به نحوی مستدل و مستند نقد و بررسی شود تا حقیقت آشکار گردد.

لازم است پس از شکرگذاری از خداوند منان که توفیق انجام این پایان نامه را عنایت فرمود از استاد راهنما جناب آقای دکتر فیض و استاد دکتر ممتحن که مرا در انجام این پایان نامه مساعدت کرده اند سپاسگذاری نمایم.

www.ketab.ir

خمس یکی از واجبات مهم مالی در اسلام است. که از فروع دین و جزء عبادات شمرده می شود تمام مذاهب اسلامی در اصل وجوب خمس اتفاق نظر دارند. اصل مشروعیت و مقبولیت خمس نزد امامیه و عامه مسلم و قطعی است. واحدی از فقها در آن تردید نکرده است. این بدهت و قطعیت تا بدانجا پیش رفته است که خمس را از ضروریات دین گردانیده و برخی فقها انکار آن را فی الجمله منجر به کفر می دانند. اما با اندک تتبعی در متون فقهی شیعه و اهل سنت آشکار می گردد اگرچه خمس اجمالاً نزد مذاهب مختلف اسلامی مشروع و معتبر است اما تفاوت‌های اساسی بین خمس در فقه شیعه با مذاهب اهل سنت به چشم می خورد. البته این تفاوتها در بین خود مذاهب اهل سنت نیز مشهود است. در مسأله خمس نیز مانند غالب ابواب فقهی دیگر، مذاهب مختلف عامه توافقات کلی و عناصر مشترک فراوانی دارند. به طوری که جانب اشتراک بر جانب اختلاف غلبه دارد. تفاوت‌های خمس امامیه با خمس عامه انقدر فراگیر و ریشه ای است که با زحمت و سخت می توان این مقوله فقهی را در مذاهب عامه خمس نامید. با همان مفهومی که از خمس شیعی به اذهان تبادر می کند. تفاوتها به زمینه ها و جهات گوناگونی مربوط می شود. ادله خمس و برداشت از آیات و روایات، موارد تعلق وجوب خمس، محل مصرف آن، متولی مصرف و برخی زمینه های دیگر عرصه های اختلاف را تشکیل می دهند. اگرچه این اختلافات در بسیاری از ابواب فقهی وجوب دارد و اختلاف مبنایی است و ریشه های اعتقادی و برون فقهی دارند اما در خصوص مسأله خمس این عوامل برون فقهی بسیار پررنگ و واضح

است. چون مستقیماً به مسأله امامت مربوط می شود. خمس از نظر امامیه جایگاهی خاص و بس ویژه دارد. زیرا از یک طرف از فروعات مهم فقهی است و در اخبار و احادیث و سیره علمی اهل بیت علیه السلام تأکید خاصی بر آن شده و از طرف دیگر با مسائل اعتقادی امامت ارتباطی تنگاتنگ و مستقیم دارد. مضافاً بر نقش اجتماعی و سیاسی آن که خود مقوله ای مهم و قابل تأمل است. خمس در فقه شیعه انعکاس وسیعی یافته و جایگاهی مهم دارد. به طوری که کتابی مستقل از کتب ابواب فقهی به آن اختصاص یافته و از عبادات مهم مالی محسوب می شود. در حالی که در فقه عامه نه تنها باب مستقلی به آن اختصاص نیافته بلکه به طور پراکنده و به عنوان مسأله ای فرعی در ضمن مباحث زکات یا جهاد (بحث تقسیم غنائم) و أحياناً موارد جزئی دیگر به چشم می خورد از مهمترین تفاوت های مقوله خمس در فقه شیعه و فقه عامه عبارتند از:

۱. اموال و مواردی که خمس به آنها تعلق می گیرد. که از نظر امامیه عرصه وسیعی از فعالیت های اقتصادی و مقوله های مالی خصوصی اجتماعی را تحت پوشش قرار می دهد. مانند ارباح مکاسب (سود کسب و کار) معادن، غواصی، گنج و ... لکن در فقه اهل سنت خمس عمدتاً در غنائم جنگی محدود می شود.
۲. موارد مصرف خمس نیز از دیگر عناصر اساسی افتراق و اختلاف است. چه بسا بیشترین اختلاف در همین مسأله خود نمایی می کند و در تحلیل و ریشه یابی آن به نظر می رسد مسائل اعتقادی و امامت نقش مستقیم و کلیدی داشته باشد. که در ضمن مباحث مبسوطاً مطرح می شود.

با همه تفاوت های مذکور و اختلافات اساسی در مسأله خمس نباید از این مهم غافل شد که به هر حال خمس به عنوان مسأله فقهی و شرعی در تمام مذاهب اسلامی ثابت و معتبر است.

www.ketab.ir